

Albert Camus: Το παράλογο και η αυτοκτονία

ΕΠΟΠΤΕΙΑ

Βιβλιοθήκη / Φιλοσοφία

<https://epopteia.gr/204/camus-paralogo-kai-aftoktonia/>

Από τον «Μύθο του Σίσυφου», μτφ. Βαγγέλη Χατζηδημητρίου, εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1973.

Δεν υπάρχει παρά ένα μονάχα φιλοσοφικό πρόβλημα πραγματικά σοβαρό: το πρόβλημα της αυτοκτονίας. Τη στιγμή που αποφασίζεις πως η ζωή αξίζει ή δεν αξίζει τον κόπο να τη ζήσεις, απαντάς στο βασικό πρόβλημα της φιλοσοφίας. Τα υπόλοιπα, εάν ο κόσμος έχει τρεις διαστάσεις, εάν το πνεύμα διαιρείται σε εννιά ή δώδεκα κατηγορίες, ακολουθούν. Είναι παιχνίδια. Αρχικά πρέπει να απαντήσουμε. Και εάν σύμφωνα με το Νίτσε, είναι αλήθεια πως για να εκτιμηθεί ένας φιλόσοφος οφείλει να δίνει το παράδειγμα, καταλαβαίνουμε τι σημασία έχει η απάντηση, αφού απ' αυτή εξαρτάται η τελική χειρονομία. Εδώ είναι φανερό ότι πρόκειται για ευαισθησίες της καρδιάς, πρέπει όμως να εμβαθύνουμε σ' αυτές για να τις καταλάβουμε.

Όταν διερωτώμαι πώς κρίνω ότι ένα τέτοιο ερώτημα είναι πιο αναγκαίο από ένα άλλο, απαντάω ότι η πραγματικότητα το αναγκάζει να τεθεί. Δεν είδα ποτέ κανένα να πεθαίνει για το οντολογικό επιχείρημα. Ο Γαλιλαίος που ήταν κάτοχος μιας σημαντικής επιστημονικής αλήθειας, την απαρνήθηκε ευκολότατα τη στιγμή που έβαζε τη ζωή του σε κίνδυνο. Από μια άποψη έκανε καλά. Δεν άξιζε ν' ανέβει στην πυρά γι' αυτή την αλήθεια. Το εάν η γη γυρίζει γύρω από τον ήλιο ή ο ήλιος γύρω απ' τη γη, δεν έχει κατά βάθος σημασία. Είναι μια μάταιη απορία. Αντίθετα, παρατηρώ ότι πολλοί άνθρωποι πεθαίνουν γιατί πιστεύουν πως η ζωή δεν αξίζει τον κόπο να τη ζει κανείς. Βλέπω άλλους να σκοτώνονται, παραδόξως, για ιδέες ή αυταπάτες που τους παρέχουν μια δικαιολογία για να ζουν (αυτό που νομίζουν δικαιολογία για να ζουν αποτελεί συγχρόνως μια

περίφημη δικαιολογία για να πεθάνουν). Συμπεραίνω λοιπόν ότι το νόημα της ζωής είναι το σπουδαιότερο από τα ερωτήματα. Πώς ν' απαντήσουμε; Πάνω σ' όλα αυτά τα σημαντικά προβλήματα – καταλαβαίνω κι εκείνους που διακινδυνεύουν να σκοτωθούν κι αυτούς που δεκαπλασιάζουν το πάθος για ζωή – υπάρχουν κατά τα φαινόμενα δύο μονάχα μέθοδοι σκέψης, η μέθοδος του ντε Λα Παλίσ και η μέθοδος του Δον Κιχώτη. Μονάχα η ισορροπία αληθοφάνειας και λυρισμού μπορεί να μας κάνει να νοιώσουμε την ίδια στιγμή τη συγκίνηση και τη σαφήνεια. Σ' ένα θέμα τόσο απλό και παθητικό μαζί η επιστημονική και κλασική διαλεκτική οφείλει να παραχωρήσει τη θέση σε μια απλούστερη πνευματική στάση που προέρχεται από την ειλικρίνεια και τη συμπάθεια.

Αντιμετώπισαν πάντα την αυτοκτονία σαν ένα κοινωνικό φαινόμενο. Εδώ όμως τίθεται το θέμα της σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στην ατομική σκέψη και την αυτοκτονία. Μια χειρονομία σαν κι αυτή ωριμάζει μέσα στη σιωπή της καρδιάς, με το ρυθμό που ωριμάζει ένα μεγάλο έργο. Ο ίδιος ο άνθρωπος το αγνοεί. Ένα βράδυ, κάνει την τελική χειρονομία. Μου έλεγαν για το διευθυντή κάποιας επιχείρησης που αυτοκτόνησε, πως είχε χάσει την κόρη του πριν πέντε χρόνια, πως από τότε είχε αλλάξει ριζικά και ότι αυτή η ιστορία «τον είχε φθείρει». Δεν υπάρχει ακριβέστερη έκφραση. Το ότι αρχίζεις να σκέφτεσαι σημαίνει πως αρχίζεις να φθείρεσαι. Η κοινωνία δε δίνει μεγάλη σημασία σ' αυτές τις καταστάσεις. Το σαράκι βρίσκεται στην καρδιά του ανθρώπου. Εκεί πρέπει να το αναζητήσουμε. Αυτό το θανάσιμο παιχνίδι που οδηγεί την αντιμετώπιση στο φως ύπαρξης, στη φυγή έξω απ' αυτό, πρέπει να το παρακολουθήσουμε και να το καταλάβουμε.

Υπάρχουν πολλά αίτια σε μια αυτοκτονία και γενικά τα πιο φανερά δεν είναι τα κυριότερα. Σπάνια αυτοκτονεί κανείς (η υπόθεση εν τούτοις δεν αποκλείεται) από αντίδραση. Εκείνο που οδηγεί στην αυτοκτονία πάντα σχεδόν είναι ανεξέλεγκτο. Συχνά οι εφημερίδες αναφέρουν για «βαθείς μελαγχολίες» ή «για ανίατη ασθένεια». Αυτές οι εξηγήσεις γίνονται δεκτές. Θα έπρεπε όμως να ξέρουμε μήπως την ίδια μέρα ένας φίλος του απελπισμένου του

μίλησε μ' έναν τόνο αδιάφορο. Αυτός ο φίλος είναι ο υπαίτιος. Γιατί αυτό φτάνει για να ξεσπάσουν οι θλίψεις και η κούραση που είναι ακόμα μετέωρες. [Δεν παραλείπουμε την ευκαιρία να υπογραμμίσουμε το σχετικό χαρακτήρα αυτού του δοκιμίου. Πράγματι, η αυτοκτονία μπορεί να συνδεθεί με πολύ πιο έντιμα αίτια. Παράδειγμα: οι πολιτικές αυτοκτονίες, οι λεγόμενες αυτοκτονίες διαμαρτυρίας, στην κινεζική επανάσταση].

Αλλά, εάν είναι δύσκολο να καθορίσουμε ακριβώς τη στιγμή κατά την οποία το πνεύμα ξεκίνησε για το θάνατο, είναι πιο εύκολο να αντλήσουμε από την ίδια την αυτοκτονία τα συμπεράσματα που μας αναγκάζει να βγάλουμε. Από μια άποψη το να σκοτωθείς, σημαίνει, όπως στο μελόδραμα, πως αναγνωρίζεις κάτι. Σημαίνει ότι αναγνωρίζεις πως νικήθηκες απ' τη ζωή ή πως δεν την καταλαβαίνεις. Ας μην προχωρούμε όμως τόσο μακριά μ' αυτές τις αναλογίες κι ας επιστρέψουμε στις συνηθισμένες εκφράσεις. Σημαίνει μονάχα πως αναγνωρίζεις ότι «δεν αξίζει τον κόπο» να ζεις. Φυσικά, η ζωή δεν είναι ποτέ εύκολη. Συνεχίζουμε να κάνουμε τις χειρονομίες που υπαγορεύει η ύπαρξη για πολλούς λόγους, αλλά ο κυριότερος είναι η συνήθεια. Το να πεθαίνεις θεληματικά σημαίνει πως την ίδια στιγμή αναγνωρίζεις το γελοίο χαρακτήρα αυτής της συνήθειας, την απουσία κάθε βαθιάς αιτίας, τον ανόητο χαρακτήρα της καθημερινής κίνησης και τη ματαιότητα του πόνου.

Ποιο είναι, λοιπόν, αυτό το ακαθόριστο συναίσθημα που στερεί το πνεύμα απ' τον αναγκαίο για τη ζωή ύπνο; Ένας κόσμος που μπορούμε να το εξηγήσουμε χρησιμοποιώντας ακόμα και πρόχειρες δικαιολογίες είναι ένας κόσμος οικείος, φιλικός. Αλλά, μέσα σ' ένα σύμπαν στερημένο ξαφνικά από ψευδαισθήσεις και φώτα, ο άνθρωπος νοιώθει σαν ξένος. Σ' αυτή την εξορία, τη στερημένη από τις αναμνήσεις μιας χαμένης πατρίδα ή από την ελπίδα μιας γης της επαγγελίας, δεν υπάρχει βοήθεια. Αυτή η απόσταση, του ανθρώπου από τη ζωή του, του ηθοποιού από το σκηνικό του, αποτελεί κυριολεκτικά το συναίσθημα του παράλογου. Κάθε υγιής άνθρωπος όταν σκέφτεται την αυτοκτονία, πρέπει να παραδεχτεί, χωρίς περισσότερες εξηγήσεις, πως αισθάνεται να υπάρχει ένας

σταθερός σύνδεσμος ανάμεσα σ' αυτό το συναίσθημα και την έλξη προς το μηδέν.

Θέμα του δοκιμίου είναι αυτή ακριβώς η σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο παράλογο και την αυτοκτονία, το ακριβές μέτρο μέσα στο οποίο η αυτοκτονία αποτελεί μια λύση για το παράλογο. Μπορούμε να θέσουμε σαν αρχή πως για έναν άνθρωπο που δεν κοροϊδεύει, τις πράξεις του πρέπει να τις ρυθμίζει αυτό που πιστεύει γι' αλήθεια. Η πίστη, λοιπόν, στον παραλογισμό της ύπαρξης πρέπει να ρυθμίζει την πορεία του. Η περιέργειά μας ν' αναρωτηθούμε, ειλικρινά και χωρίς ψεύτικες συγκινήσεις, εάν ένα τέτοιο συμπέρασμα επιβάλλει να εγκαταλείψουμε ταχύτερα μια ακατανόητη κατάσταση, είναι θεμιτή. Εδώ, βέβαια, μιλάω για ανθρώπους διατεθειμένους να είναι ειλικρινείς με τον εαυτό τους.

Αυτό το πρόβλημα, τοποθετημένο με σαφήνεια, μπορεί να φαίνεται πως είναι απλό και άλυτο μαζί. Αλλά άδικα πιστεύουμε πως τα απλά προβλήματα έχουν απλές λύσεις και πως το εμφανές καταλήγει στο εμφανές. Εκ των προτέρων, και αντιστρέφοντας τα δεδομένα του προβλήματος, φαίνεται πως δεν υπάρχουν παρά δυο φιλοσοφικές λύσεις, είτε αυτοκτονούμε είτε όχι, η λύση του ναι και η λύση του όχι. Θα ήταν πολύ ωραίο. Πρέπει, όμως, να πάμε με το μέρος εκείνων που, χωρίς να συμπεραίνουν, πάντα διερωτώνται. Δεν ειρωνεύομαι: αυτοί είναι οι περισσότεροι. Παρατηρώ ακόμα πως εκείνοι που απαντούν όχι, ενεργούν σαν να σκέφτηκαν, ναι. Πραγματικά, εάν δεχτώ το κριτήριο του Νίτσε, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, σκέφτονται, ναι. Αντίθετα, τις περισσότερες φορές εκείνοι που αυτοκτονούν είναι βέβαιοι για το νόημα της ζωής. Αυτές οι αντιφάσεις πάντα υπάρχουν. Μπορούμε μάλιστα να πούμε ότι ποτέ δεν ήταν τόσο ζωντανές όσο αυτήν τη στιγμή που η λογική, αντίθετα, είναι τόσο απαραίτητη. Η σύγκριση ανάμεσα στις φιλοσοφικές θεωρίες και τη συμπεριφορά εκείνων που τις διδάσκουν είναι ένα συνηθισμένο φαινόμενο. Αλλά πρέπει να παραδεχτούμε ότι μεταξύ των στοχαστών που δέχονται πως η ζωή δεν έχει νόημα κανείς δεν έφτασε στο σημείο να την αρνηθεί, εκτός απ' τον Κιρίλωφ – που είναι

μυθιστορηματικός ήρωας – τον Πενεγκρίνο [Έχω ακούσει να μιλάνε για ένα μεταπολεμικό συγγραφέα, εφάμιλλο του Περεγκρίνου, που αφού τελείωσε το πρώτο του βιβλίο αυτοκτόνησε για να δημιουργήσει ενδιαφέρον γύρω απ’ το έργο του. Το ενδιαφέρον πράγματι δημιουργήθηκε, μα το βιβλίο κρίθηκε ως αποτυχημένο] – γνωστό απ’ τον Λουκιανό – και τον Ζυλ Λεκιέ που εκθειάζει την υπόθεση. Για να γελάσουν αναφέρουν συχνά τον Σοπενάουερ που έπλεκε το εγκώμιο της αυτοκτονίας μπροστά σ’ ένα τραπέζι γεμάτο φαγητά. Δεν είναι αστείο αυτό. Το να μη σέβεσαι μ’ αυτό τον τρόπο το τραγικό, δεν είναι σπουδαίο, φτάνει όμως για να κρίνεις τον άνθρωπο.

Πρέπει λοιπόν να πιστέψουμε πως – μπροστά σ’ αυτές τις αντιφάσεις και ασάφειες – δεν υπάρχει καμιά σχέση ανάμεσα στην γνώμη που μπορεί να έχουμε για τη ζωή και τη χειρονομία που κάνουμε για να την αφήσουμε; Δεν υπερβάλλουμε. Στον έρωτα ενός ανθρώπου για τη ζωή υπάρχει κάτι δυνατότερο απ’ όλες τις αθλιότητες του κόσμου. Η κρίση του κορμιού αξίζει περισσότερο απ’ την κρίση του πνεύματος και μπροστά στην εκμηδένιση το κορμί υποχωρεί. Συνηθίζουμε να ζούμε προτού συνηθίσουμε να σκεφτόμαστε. Σ’ αυτήν τη διαδρομή που κάθε μέρα μας φέρνει κοντύτερα στο θάνατο το κορμί διατηρεί αυτή την αναπόφευκτη προτεραιότητα. Τελικά, η ουσιαστική αντίφαση υπάρχει σ’ αυτό που θα ονομάσω υπεκφυγή, γιατί συγχρόνως είναι κάτι λιγότερο και περισσότερο από την ικανοποίηση, με την έννοια που δίνει στη λέξη ο Πασκάλ. Η θνητή υπεκφυγή είναι η ελπίδα και αποτελεί το τρίτο θέμα αυτού του δοκιμίου. Η ελπίδα μιας άλλης ζωής που πρέπει «να αξίζει», ή η φρεναπάτη εκείνων που ζουν όχι για την ίδια τη ζωή, μα για κάποια μεγάλη ιδέα που τη διέπει, την εξυψώνει, της δίνει ένα νόημα και την προδίνει.

Έτσι όλα οδηγούν στη σύγχυση. Δεν είναι μάταιο το ότι ως εδώ παίζαμε με τις λέξεις και κάναμε πως πιστέψαμε ότι η άρνηση ενός νοήματος στη ζωή οδηγεί οπωσδήποτε στο συμπέρασμα ότι δεν αξίζει τον κόπο να τη ζεις. Πράγματι, σ’ αυτές τις δυο γνώμες δεν υπάρχει τίποτα το υπερβολικό. Πρέπει μονάχα να μη μας πλανήσουν οι συγχύσεις, οι διαστάσεις και οι ασάφειες που

έχουμε μέχρι τώρα επισημάνει. Πρέπει να απομακρυνθούμε απ' όλα αυτά και να πάμε κατ' ευθείαν στο αληθινό πρόβλημα. Αυτοκτονεί κανείς γιατί δεν αξίζει τον κόπο να ζήσει τη ζωή, να μια αναμφισβήτητη αλήθεια – άκαρπη όμως γιατί είναι αυτόδηλη. Αλλά μήπως αυτή η προσβολή, αυτή η άρνηση που μέσα της βυθίζουμε την ύπαρξη, οφείλεται στο ότι η ζωή δεν έχει κανένα νόημα; Μήπως ο παραλογισμός της ζωής μας αναγκάζει να φύγουμε απ' αυτή με την ελπίδα ή την αυτοκτονία; Να σε τι πρέπει ν' απαντήσουμε, τι πρέπει να γνωστοποιήσουμε και να εξηγήσουμε παραμερίζοντας όλα τ' άλλα. Το παράλογο οδηγεί στο θάνατο; Σ' αυτό το πρόβλημα πρέπει να δώσουμε το προβάδισμα, τοποθετώντας το μακριά από κάθε μέθοδο σκέψης και πνευματικούς ακροβατισμούς. Σ' αυτή την αναζήτηση, οι διαφορές, οι αντιφάσεις και η ψυχολογία, που ένα «αντικειμενικό» πνεύμα ξέρει πάντα να παρεμβάλλει σε όλα τα προβλήματα, δεν έχουν καμιά θέση. Εδώ, το μόνο που χρειάζεται, είναι μια σκέψη που δεν αιτιολογεί, δηλαδή μια σκέψη λογική. Αυτό δεν είν' εύκολο. Το να σκέφτεσαι λογικά, είναι πάντα απλό. Μα είναι σχεδόν αδύνατο να σκέφτεσαι λογικά ως το τέλος. Οι άνθρωποι που πεθαίνουν με τα ίδια τους τα χέρια ακολουθούν, έτσι, τη συναισθηματική τους πλευρά ως το τέλος. Η σκέψη της αυτοκτονίας μου δίνει λοιπόν την ευκαιρία να θέσω το μοναδικό πρόβλημα που μ' ενδιαφέρει: υπάρχει λογική που φτάνει ως το θάνατο; Δεν μπορώ να το μάθω παρά διανύοντας ανεπηρέαστα αυτό το μοναδικό φως της αλήθειας με τη βοήθεια ενός συλλογισμού που τον ονομάζω παράλογο συλλογισμό. Πολλοί άρχισαν να τον κάνουν. Δεν ξέρω αν εξακολουθούν.

Όταν ο Καρλ Γιάσπερς, ανακαλύπτοντας το ανέφικτο της ενιαίας συγκρότησης του κόσμου, αναφωνεί: «Αυτός ο περιορισμός με οδηγεί στον εαυτό μου απ' όπου δεν υποχωρώ ούτε ένα βήμα, στην αντικειμενική άποψη που παρουσιάζω, με οδηγεί εκεί όπου ούτε εγώ ούτε η ύπαρξη του άλλου μπορεί να γίνει αντικείμενο για μένα», επικαλείται, ύστερα από πολλούς άλλους, αυτούς τους έρημους και άνυδρους τόπους όπου η σκέψη φτάνει σ' αδιέξοδο. Ύστερα από πολλούς άλλους, πραγματικά, αλλά πόσο βιαστικούς να βγουν από κει. Στην τελευταία αυτή καμπή που η σκέψη

ταλαντεύεται φτάσαν πολλοί κι ανάμεσά τους οι πιο σεμνοί. Αυτοί που παραιτήθηκαν τότε από το πολυτιμότερο αγαθό, τη ζωή τους. Άλλοι, πνευματικές προσωπικότητες, επίσης παραιτήθηκαν, κατέληξαν όμως στην αυτοκτονία της σκέψης τους που αποτελούσε τη γνησιότερη επανάστασή τους. Η πραγματική προσπάθεια είναι να επιμένεις στο αντίθετο όσο μπορείς και να εξετάζεις από κοντά την άμορφη βλάστηση αυτών των μακρινών τόπων, όσο είναι δυνατό. Τα προσόντα που πρέπει να έχει κανείς για να παρατηρήσει αυτό το απάνθρωπο παιχνίδι, όπου το παράλογο, η ελπίδα κι ο θάνατος ανταλλάσσουν επιχειρήματα, είναι η επιμονή κι η διορατικότητα. Το πνεύμα μονάχα μ' αυτά μπορεί ν' αναλύσει – προτού περιγράψει κι αναστήσει – τα πρόσωπα που παίρνουν μέρος σ' αυτό το βασικό κι ανέρατο χορό.